

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-534-1-63>

**ORGANIZATIONAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES
OF TADEUSZ CHATSKY IN RIGHT-BANK UKRAINE
(LATE 18TH CENTURY – EARLY 19TH CENTURY)**

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ
ТАДЕУША ЧАЦЬКОГО НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ
(КІНЕЦЬ XVIII – ПОЧАТОК XIX СТ.)**

Levenets O. M.

*PhD in History and Archaeology,
Associate Professor at the Department
of Theory and History of State and Law
National Transport University
Kyiv, Ukraine*

Левенець О. М.

*доктор філософії за спеціальністю
«Історія та археологія»,
доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Національного транспортного
університету
м. Київ, Україна*

Тадеуш Чацький (1765–1813 рр.) – відомий польський освітній діяч, історик-етнограф, економіст, суспільний діяч, просвітник. Народився у тогочасному містечку Порицьк (нині село Павлівка Володимирського району Волинської області). Походив з старовинної, шляхетської польської родини. Отримавши хорошу освіту, згодом здійснивши чиновницьку кар'єру, Т. Чацький доклав чимало зусиль в освітньо-організаційній діяльності та теренах українського Правобережжя. Найбільш широку діяльність в сфері шкільництва на Волині в кінці XVIII ст. – на початку XIX ст. Т. Чацький розгорнув як «головний візитатор шкіл Волинської, Подільської і Київської губерній». Це було початком його освітньо-організаційної діяльності [7, с. 219–228].

У XVIII ст. авторитетними навчальними закладами були Київська і Віленська духовні академії. В останній повністю панували єзуїтські традиції та ідеї. Володіючи значними грошовими ресурсами, єзуїти користувалися величезним авторитетом і довірою в тогочасному суспільстві і в уряді, усунувши від освітньої діяльності майже усі інші католицькі ордени. Здобувши монополію на навчання і виховання, єзуїти впровадили велику кількість богослов'я, як дидактичної одиниці, а вивчення інших розділів філософії не йшло далі середньовічної схоластики, викладання літератур давнього, середньовічного і нового періодів було в занепаді. Відповідна ситуація була з підручниками та іншою методичною літературою [4, с. 133].

На початку XIX ст. освітня галузь на Правобережній Україні потребувала реформування. Таку складну, відповідальну і поважну справу й очолив Т. Чацький, який майже весь свій час проводив у роз'їздах по Волині, Поділлі та Київщині для ревізій і обліку шкіл. Окрім того, серед дворян, шляхти і духовенства, він оголосив про збір коштів для потреб освіти. Досить швидко, Т. Чацький зібрав майже два мільйони польських злотих на потреби освіти.

За пожертвувані польською шляхтою, меценатами і духовенством гроші, він реорганізував і позасновував середні школи у Володимирі, Дубровиці, Житомирі, Клевани, Луцьку, Любарі, Овручі, Барі, Бердичеві, Вінниці. Також заснував на Волині, Поділлі та Київщині 126 приходських училищ [1, с. 51–66].

Найперша згадка про сутність задуманих ним змін у системі тогочасної освіти, датується 7 вересня 1803 р. – дня проведення конференції у Кременці, де він виступив з конкретними пропозиціями. Зокрема, Т. Чацький запропонував відкрити три гімназії, у яких мали викладати мови, літератури, фізику, математику, механіку, ботаніку, природознавство, хімію, садівництво і рільництво, а також медицину. При кожній школі, починаючи з парафіяльних, повинні були бути невеликі земельні ділянки, які використовувалися з навчальною метою. Для підготовки вчителів народних шкіл планувалося відкриття конвікту. При кожній гімназії – курси гувернанток. Проте особливим предметом турботи Т. Чацького була Кременецька гімназія, яку він зробив зразковим навчально-виховним закладом [4, с. 135].

Діяльність Т. Чацького в галузі освіти отримала неоднозначну оцінку в історіографії. Історики, які представляли офіційну думку російських імперських кіл – П. Батюшков, М. Владимирський-Буданов, В. Пероговський відзначали, що латентною метою освітніх закладів, відкритих Т. Чацьким, була колонізація та окатоличення місцевого православного люду, і що така мета увіразнилася лише під час Польського (Листопадового) повстання 1830–1831 рр. [2, с. 189]. Російський історик П. Батюшков вважав, що освітня діяльність польських діячів була небезпечною і спрямованою на ополячення населення південно-західних терен Російської імперії. Т. Чацького, як і А. Чаторийського, він називав «ворогами російського населення». На думку Барановського, діяльність Т. Чацького принесла чимало зла для всієї «Західної Русі», й саме йому держава повинна завдячувати смутами 1863–1864 рр.

Інше трактування діяльності польських просвітителів дав відомий український історик Д. Дорошенко. На його думку: «Шкільна справа під проводом куратора округи, князя Адама Чаторийського, а особливо його талановитого помічника Тадеуша Чацького, діди́ча з Київщини, великого польського патріота, почала дуже гарно розвиватися в польському національному дусі. Чацький зумів подвигнути польське

громадянство на щедрі жертви на користь шкільництва, і весь край укrywся густою сіткою середніх шкіл, а для вищої освіти був заснований у Кременці на Волині лицей із прекрасною бібліотекою й різними допоміжними установами).

Більш об'єктивне бачення ролі Т. Чацького, як фундатора освіти, можемо бачити в працях В. Шульгіна, який подаючи дані про кількість шкіл і учнів у них до реформ Т. Чацького і після його смерті, визнає вагомий вклад польського просвітителя в поширенні освіти [2, с. 179].

Один із сучасних російських істориків Г. Магнер підкреслив, що умовах самодержавно-кріпосницького ладу, Т. Чацький демократизував освіту, зробив її значно доступнішою для усіх аж до 1831 р., коли після придушення Листопадового повстання 1830–1831 рр. за наказом Миколи I в південно-західних губерніях було ліквідовано 248 навчальних закладів. На думку Г. Магнера, польський просвітник дотримувався прогресивних поглядів щодо навчання дітей рідною мовою, проте в Кременецькій гімназії домінуючою мовою викладання була все ж польська. Під час візиторства Т. Чацького викладання в навчальних закладах велося польською, російською мовами, рідше німецькою, а сільських школах – тією, котрою розмовляла більшість дітей (залежало від віросповідання і національної приналежності [3, с. 29–35].

Відвідавши у 1846 р. Кременець, Т. Шевченко у повісті «Варнак» написав, – устами свого героя, колишнього кріпака з берегів Случі, сказав так: «Мир праху твоєму, благородний Чацький! Ти любив світ і освіту! Ти любив людину, як нам Христос її любити заповідав» [6, с. 148].

Отож, завдяки таланту і працьовитості Т. Чацького з початку XIX ст. на Правобережній Україні значно зросла мережа шкіл і кількість учнів у них. Навчальні заклади приділяли увагу вихованню та поєднували його з професійним (спеціалізованим) навчанням. Завдяки Т. Чацькому було налагоджено регулярне фінансування освітніх закладів. Закритий Кременецький лицей пізніше став матеріальною основою Київського університету, у якому в 1834 р. із двадцяти професорів, працювало шістнадцять кременецьких, а в 1835 р. із двадцяти семи – двадцять кременецьких. Попри благородну і гуманну місію Т. Чацького – організацію і розвиток освітньої сфери на теренах Правобережної України наприкінці XVIII ст. – на початку XIX ст., присутність польської інтелігенції і її навчально-виховна діяльність частково виступало фактором ополчення і окатоличення місцевого українського населення.

Література:

1. Даниляк П. Г. Тадеуш Чацький та його роль у розвитку освіти на Правобережній Україні. *Український історичний журнал*. Київ. № 2 (485) за березень–квітень 2009. С. 51–66.

2. Дорошенко Д. Історія України: 3 малюнки: Для школи і родини / Передм. та комент. В. А. Смолія і В. М. Рички. Київ: Освіта, 1993. 238 с.

3. Левенець О. М. Викладання іноземних мов у загальноосвітніх школах Волинської області в середині 60-х – першій половині 70-х рр. ХХ ст. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Історичні науки»*. Київ, 2019. Том 30 (69). № 1. С. 29–37.
4. Омельчук В. В. Історія освіти Волині в особах: навчальний посібник. Рівне: Волинські обереги, 2014. С. 133.
5. Сейко Н. А. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у ХІХ – поч. ХХ століття: Монографія. Житомир: ЖДПУ, 2001. 226 с.
6. Шевченко Т. Варнак. *Вибрані твори: в 5 томах*. Т.3. Київ, 1995. С. 148.
7. Ярмошик І. І. Історичні праці Тадеуша Чацького в контексті польської історіографії Волині ХІХ століття. *Інтелігенція і влада*. 2008. Вип. 14. С. 219–228.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-534-1-64>

**FREEDOM IN THE COMMUNICATIVE FIELD
OF THE UKRAINIAN SHORT STORY GENRE AT THE END
OF XX – THE BEGINNING OF XXI CENTURIES**

**СВОБОДА В КОМУНІКАТИВНОМУ ПОЛІ УКРАЇНСЬКОЇ
НОВЕЛИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ**

Liakh T. O.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Applied Linguistics
Uzhhorod National University
Uzhhorod, Ukraine*

Лях Т. О.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної
лінгвістики
Ужгородський національний
університет
м. Ужгород, Україна*

Комунікація – процес співтворчості автора та реципієнта у просторово-часових вимірах, коли між ними спрацьовує сподіваний «горизонт очікування», формується ефективно комунікативне поле при збереженні кожного його елемента. Комунікативне поле літератури охоплює насамперед внутрішню текстову організацію твору, що позначається на «своєрідному проекті порозуміння між двома